

הגדרת המיסטיקה כשלב בהתפתחות הדת (Gershom G. Scholem, Major Trends in Jewish Mysticism, pp. 7-9):

ההנחה שברצוני לקבוע בראש ובראשונה היא שהמיסטיקה מהווה שלב מובחן בהתפתחות הדת, היא מופיעה בתנאים מוגדרים היטב. היא קשורה באופן הדוק במצב מסוים של תודעה דתית; ולהיפך, יש מצבים שאינם מתיישבים אתה, שאינם משאירים מקום להתפתחות המיסטיקה במובן הרגיל של המונח הזה.

בשלב הראשון העולם נתפס כמלא אלים; אדם פוגש אותם על כל צעד ושעל; כדי לחוש בנוכחותם אין צורך בהתבוננות ואכסטזה. במילים אחרות, אין מקום למיסטיקה, כל עוד הפער (התהום) בין אדם לבין האל לא נקבע ולא הופנם בתודעה. המצב הזה מתקיים כל עוד נמשכת ילדותה של האנושות – העידן המיתי. הכרה מיידית בקשר וביחס בין הדברים, באחדותם המהותית, שקודמת להכרת הדואליות ולמעשה לא יודעת עליה כלום – עולמו האחדותי באמת של האדם המיתי – כל אלה זרים לגמרי לרוחה של המיסטיקה. יחד עם זאת, כפי שיתבהר בהמשך, היבטים מסוימים של התודעה האחדותית הזאת חוזרים ומופיעים הקשר אחר ובצורה אחרת בתודעה המיסטית. בשלב הראשון הזה הטבע הוא זירה לקשר בין האדם לבין האל.

העידן השני שאינו מכיר את המיסטיקה האמיתית היא תקופה יצירתית שבה בוקעת ומתפרצת אל העולם הדת. תפקידה העליון של הדת – להרוס את ההרמוניה החלומית של האדם, הקוסמוס והאל – לבודד את האדם מן המרכיבים האחרים בעידן החלומי של התודעה המיתית והפרימיטיבית. בצורתה הקלאסית, הדת מסמנת את היצירת התהום, הנתפסת כמוחלט, בין האל, ההוויה האינסופית והטרנסצנדנטית לבין האדם, היצור הסופי. כבר מסיבה זו בלבד, הופעת הדת הממוסדת, השלב הקלאסי בתולדות הדת, הינה תקופה מרוחקת ביותר מן המיסטיקה ומכל מה שקשור בה.

האדם הופך להיות מודע לדואליות בסיסית, לפער נרחב ששום דבר אינו יכול לחצות אותו מלבד הקול – קול האל המתגלה כמצווה ומחוקק, וקול האדם בתפילתו. דתות הייחוד הגדולות חיות ומתפתחות תוך תודעה מתמדת של דו-קוטביות, של קיום התהום שאי אפשר לגשר עליה. זירת הדת עתה איננו הטבע, אלא העשייה המוסרית והדתית של היחיד ושל הקהילה, היוצרים על-ידי האנטראקציה שלהם את ההיסטוריה בבחינת הבמה שעליה נפרשת דרמת היחסים בין אדם ובין האל.

ורק כאשר הדת מקבלת, בתוך ההיסטוריה, את הביטוי הקלאסי והמעוצב כדרך החיים והאמונה של הקהילה, רק עתה אנו עדים לתופעה ששמה מיסטיקה. את עלייתה אפשר לדמות לתקופה הרומנטית של הדת. המיסטיקה אינה מתכחשת לתהום ואינה מתעלמת ממנה; אדרבא, המודעות לתהום היא נקודת המוצא שלה, אלא שמכאן היא יוצאת לחפש אחרי הסוד הכמוס בה, אחרי השביל הנעלם החוצה אותה. היא מבקשת לאחות את השברים שנופצו על-ידי הקאטאקליזם הדתי, להחזיר את האחדות הישנה שהדת החריבה, אלא שהיא עושה זאת במישור חדש, בו עולמות המיתוס וההתגלות נפגשים בנפשו של האדם. הנפש הופכת אפוא לזירת המיסטיקה ודרכה של הנפש לדרך הריבוי התהומי של הדברים ולחוויות הממשות האלוהית, שנתפסת עתה כאחדות קדמונית של כל הדברים – לעיסוקה העיקרי. במידת מה, אפוא, המיסטיקה היא ביטוי לתחיית החשיבה המיתית, אלא שאין להתעלם מן ההבדל בין האחדות שלפני הדואליות, לבין האחדות שיהיה צריך להקים מחדש מול הגל החדש של התודעה הדתית.

מבחינה היסטורית, ההופעה הזאת של המגמות המיסטיות קשורה בגורם נוסף. התודעה הדתית לא באה למימושה הסופי עם הופעת המערכות הקלאסיות של הדת הממסדית. כוחה היצירתי ממשיך לפעום, למרות שהרושם המעצב של דת ההתגלות יכול במשך תקופה ארוכה להיות חזק דיו כדי לכלול במסלולה את כל הרגש הדתי האותנטי. במשך התקופה הזאת ערכיה של המערכת הדתית שומרים על משמעותם המקורית וכוחם מושך את רגשי המאמינים. ברם, כל זה לא מונעים מן הדחפים הדתיים החדשים מלעלות ולסכן את סולם הערכים שנקבע על ידי הדת ההיסטורית. המצב שבו דחפים דתיים חדשים אינם בוקעים את הקליפה של המערכת הדתית הישנה כדי ליצור את המערכת החדשה, אלא נשארים בגבולותיה, גורם להופעת המיסטיקה יותר מכל דבר אחר. אם וכאשר נוצר המצב הזה, הגעגועים לערכים דתיים חדשים, התואמים לחוויה דתית חדשה, מוצאים את ביטויים בפרשנות חדשה של ערכים ישנים, שלעיתים קרובות מקנה להם משמעות הרבה יותר עמוקה ואישית, אך יחד עם זאת מחוללת בהם שינוי עמוק ומתרחקת מן הכוונה המקורית. בדרך זו הבריאה, ההתגלות והגאולה, תפוסותינו הדתיות החשובות ביותר, מקבלות משמעות חדשה ושונה, המשקפת את המאפיין המהותי של החוויה המיסטית – המגע הישיר בין היחיד לבין האל.

אלגוריה מהווה רשת אינסופית של משמעויות והתאמות, שבה כל דבר מיצג משהו אחר, אך הכול בגבולות השפה והביטוי..... אלגוריה הייתה, כפי שאמרת, עיסוקם הקבוע של המקובלים, ומבחינה זאת הם אינם שונים מן הפילוסופים. אך לא האלגוריה הייתה עיקר אמונתם ושיטתם של המקובלים. כדי להבין זאת, אנו צריכים לעמוד על התפקיד המרכזי שהם מיעדים לסמל, צורת הביטוי שמתעלה באופן רדיקאלי מעל מסגרת האלגוריה. בסמל המיסטי משתקפת לפנינו ממשות שאין לה כשלעצמה שום צורה וביטוי; היא, כביכול, הופכת להיות נראית על ידי ממשות אחרת שמלבישה אותה במשמעות נראית וברת-ביטוי, כמו, לדוגמא, הצלב עבור הנוצרי. הדבר שהופך לסמל שומר על צורתו ותוכנו; הוא לא הופך למעין כלי ריק, שאל תוכו נמזגת המשמעות החדשה – אלא הוא מתוך עצמותו ומציאותו משקף משמעות אחרת שאינה יכולת להופיע בשום צורה אחרת. בשעה שאת אלגוריה ניתן הגדיר כייצוג של דבר אחד בר-ביטוי על ידי דבר אחר בר-ביטוי, הסמל המיסטי הוא ייצוג בר-ביטוי של משהו שמעבר לתחום הביטוי והמסירה, משהו שבא מתוך התחום שפניו כביכול מכוונים כלפי פנים ומוסבים מאתנו. ממשות נסתרת ולא ברת-ביטוי מוצא את ביטוייה בסמל. אמנם סמל הוא גם סימן, אך הוא הרבה יותר מזה.

גם למקובל כל דבר קיים מקושר באין-ספור קשרים עם כל היקום, גם עבורו כל דבר הוא בבואה של משהו אחר. אך מעבר לזה הוא מגלה משהו שלא מכוסה על ידי הרשת האלגורית: השתקפותו של הטרנסצנדנטי. הסמל לא מסמן כלום ולא מעביר שום מסר, אלא עושה לנראה את מה שמעבר לכל ביטוי. בשעה שכל מבט מעמיק באלגוריה מגלה בה שכבות חדשות של המשמעות, הסמל או שנתפס באופן אינטואיטיבי בכליותו, או שלא נתפס בכלל. הסמל, שבו מתאחדים חייו של הבורא עם חייה של הבריאה, הוא, לפי אמרתו של קרויצר, "קרן אור שמתוך המעמקים האפילים והתהומיים של המציאות והמחשבה נופל הישר לתוך העין שלנו וחודר את כל הווייתנו". הסמל הוא כוליות של בן-רגע, שנתפסת באופן אינטואיטיבי ב'עכשיו המיסטי' – מימד הזמן המתאים לסמל.

פלוטנינוס, אנארות. אנאדה שיטת. ט. על הטוב והאחד.

11. ולזאת נתכוונו המיסטריות שלנו בדורשן 'לא לגלות לאלה שלא באו בסודן', כי משום שהאלוהי אינו בריגילוי אסור לספר עליו לאחר, החייב לחזותו בעצמו. וכיוון שלא שניים היו, אלא הוא עצמו, החוזה, אחד היה עם הנחזה — אין הוא בעצם 'נחזה', אלא כביכול 'מאחד' — הריהו נושא, אך ייזכר ברגע התאחדותו, את בבואתו של 'ההוא' בקרבו. ואולם באותו מצב היה אחד גם בתוך עצמו: לא היה בו כלשהו נבדל מעצמו, לא בפעולות אחרות, כי לא נע ולא זע בו דבר, לא היו בו לא כעס ולא חמדה, בהיותו שרוי למעלה, גם לא מושג ולא מחשבה כלשהי, אף מותר לומר שהוא משולל עצמיותו כל-עיקרה, אלא כביכול נסחף כלפי מעלה, או יותר נכון, ורויאל הוא שרוי במנוחה בייחודו, ללא תנועה במלוא הווייתו, לא יסטה לשום מקום, ואף לא יסוב כלפי עצמו, אלא דומם לחלוטין, כביכול היה כל-עצמו לדממה. אף אין הוא שרוי עוד בתחום היופי, אלא נסק ועלה מעל היופי נתעלה אפילו מעל למקהלת המידות, משל נכנס למקדש לפני ולפנים, מקום האסור בכניסה, והניח מאחוריו את פסלי האלים העומדים שם, ובצאתו משם, הם הראשונים המופיעים לפניו; אחרי מה שראה שם, ולאחר שבא במגע, לא עם פסל ותמונה, אלא 'עמו' עצמו, — אלא נראים לו כמראות משניים. וליתר דיוק, שם לא היה זה כלל מראה, אלא אופן אחר של חזות — יציאה מתוך עצמו (*ekstasis*), התפשטות-עצמו והתמסרות, שאיפה למגע ומנוחה והתבוננות לשם הידבקות, רק כך ניתן לחזות שם, לפניולפנים: אם באופן אחר יביט, לא יופיע לנגדו מאום.

כל הדברים כאן אינם אלא בבואות, רק רמזים נסתרים לנבונים שבמפרשי המיסטריות, כיצד ניתן לחזות באל עליון, אל אמת. הכוהן המשכיל שביין את הרמז, עשוי להגיע, בכניסתו שם לפניולפנים, לחזות אמיתית. אבל אפילו מבלי להיכנס שמה, אם אך יחשוב לפניולפנים זה כהווייה בלתי נראית, היינו כמקור ויסוד-ראשית, יידע שרק ליסוד ייגלה היסוד, רק עמו יתאחד, ורק השווה עם השווה. וכך לא יחמוק ממנו כלשהו מן האלוהי שהנפש מסוגלת להשיג בטרם תחזה; וליתר מזה יצפה לחזות: והיותר מזה, בהתרוממו מעל לכול, הוא לו זה שקדם לכול. כי הנפש לפי טבעה אי-אפשר שתגיע פעם לחידלון גמור, אלא ברדתה מטה היא אמנם שוקעת ברע, וממילא בלא-הווייה, אך לא בחדלון-הווייה מוחלט. ואילו כשהיא רצה בכיוון ההפוך, היא מגיעה, לא אל משהו 'אחר', אלא אל עצמה. וכך, מאחר שאין היא באחר, אי-אפשר שתהיה באין, אלא היא בתוך עצמה ובתוך עצמה בלבד ולא בתוך הווייה שתהא בו. הדבק ב'ההוא' שוב אינו בעצמו בכלל הווייה, אלא למעלה מן ההווייה.

מי ששרוי במצב כזה, ימצא בתוך עצמו דוגמה של 'ההוא' ואם הוא עובר מעצמו, כ'בבואה', אל המקור, הגיע לתכלית דרכו. ובנופלו ממרומי החזות ישוב ויעורר בקרבו את מידות-המוסר, ויכיר לדעת שהן מחדירות בכל-עצמו סדר וצורה, וכך ייקל שוב משאו והמוסר ירוממו אל השכל ואל החכמה, ובדרך החכמה — 'אלי'.

אלה חיי האלים ובניהאדם האלוהיים והמבורכים, פרישה מכל 'האחר' הסובב אותנו כאן, חיים אין בהם תשוקה לארצי, בריחה האחד אל אחד. (אצל שפיגל: 'מייחוד אלי ייחוד').